

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**СОЦІАЛЬНЕ ВИКЛЮЧЕННЯ ЯК ПРОБЛЕМА РЕІНТЕГРАЦІЇ
УЧАСНИКІВ АТО/ООС**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття рівня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка IV курсу 07-451 групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»
Яна ПАРХОМЕНКО

Керівник: к.соц.н., доцентка Тетяна ЧЕРКАШИНА

Рецензент: старший помічник начальника відділу
персоналу штабу в/ч А1604
Володимир ПАВЛЮК

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. УЧАСНИКИ АТО/ООС ЯК СПЕЦИФІЧНА СОЦІАЛЬНА ГРУПА.....	9
1.1 Особи зі статусом «учасник бойових дій» та «учасник АТО/ООС» як соціальна група.....	9
1.2 Основні проблеми учасників АТО/ООС та їх сімей.....	14
1.3 Причини соціального виключення та відторгнення учасників бойових дій.....	18
1.4 Законодавче забезпечення пільг учасникам АТО/ООС.....	23
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНЕ ВИКЛЮЧЕННЯ УЧАСНИКІВ АТО/ООС ТА ЧИННИКИ ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ.....	29
2.1 Проблеми та потреби учасників АТО/ООС результати стандартизованого інтерв'ю.....	29
2.2 Умови соціального виключення учасників АТО/ООС: думка учасників бойових дій.....	31
2.3 Обґрунтування чинників попередження соціального виключення учасників АТО/ООС.....	33
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42
ДОДАТКИ.....	49
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	49
Додаток Б. Питання для проведення структурованого інтерв'ю.....	50

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО – Антитерористична операція

ЗСУ – Збройні сили України

ООС – Операція об'єднаних сил

СБУ – Служба безпеки України

УБД – Учасник бойових дій

ВСТУП

Протягом восьми останніх років для українського суспільства та світової спільноти актуальною була та залишається проблема військового конфлікту на сході України. Сьогодні вже значна кількість військовослужбовців повернулися до мирного життя, покинувши зону проведення Антитерористичної операції/Операції об'єднаних сил. Але у більшості з них психологічний та психофізіологічний стан після повернення з зони бойових дій є м'яко кажучи незадовільним через відбиток, що залишає бойовий досвід на кожному учаснику. Цей відбиток простежується не тільки у погіршенні психічного та фізичного здоров'я, але й у міжособистісних стосунках з рідними та близькими, у соціальній та професійній адаптації тощо.

Сьогодні, не зважаючи на те, що за вісім років воєнного конфлікту на сході України, державою було прийнято багато законодавчих актів щодо соціального захисту, нормативно-правового забезпечення, психологічної та медичної підтримки учасників бойових дій, досі існує перелік проблем у створенні ефективної системи соціально-психологічної реабілітації ветеранів та учасників війни.

В Україні відсутній достатній досвід реабілітації учасників бойових дій, що призводить до зростання серед військових кількості самогубств, виявів злочинності, зростання соціальної напруги серед даної категорії, а посттравматичні порушення заважають ефективній адаптації учасників АТО/ООС до найважливіших сфер життєдіяльності людини, їх реінтеграції до соціуму, родинних зв'язків тощо. Той рівень соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, який на сьогодні організований в нашій державі, не тільки не відповідає сучасним вимогам, але й часто взагалі реалізується не самими державними установами, а перекладається на плечі чи то приватних медичних, реабілітаційних закладів, або взагалі здійснюється ентузіастами-волонтерами, що ще більше загострює ступінь

необхідності у вивченні закордонного досвіду та розробці в Україні ефективної системи реабілітації.

Проголосивши себе соціальною правовою державою й обравши за вищу цінність особистість та її права, Україна повинна гарантувати справедливий захист та дотримання прав кожній особистості. Останнім часом соціально-економічні відносини в Україні є досить неоднозначними, що призводить до нових виявів несправедливості, які в свою чергу породжують нові аспекти соціальної нерівності. Результатом цього є поляризація українського суспільства, котра виявляється у величезному розриві забезпеченості соціальних груп різними ресурсами, зокрема соціальними, культурними, економічними тощо. У певній частини українського населення ці ресурси практично відсутні. Саме до такої соціальної групи сьогодні, на жаль, відноситься доволі велика кількість учасників АТО/ООС та їх родини. У такому випадку мова йде про соціальне відторгнення та соціальне виключення, які виступають бар'єром та перешкодою прогресивного розвитку українського суспільства.

У західній науці проблема соціального виключення досліджується доволі давно, бо розглядається в аспекті проблеми дискримінації, обмеженні доступу до ресурсів, що може вплинути на основні механізми інтеграції сучасного суспільства.

Соціальне виключення вивчали у своїх наукових доробках такі автори як У. Бек, Ф. Бородкін, П. Стробел, Н. Тихонова та інші.

В українському суспільстві теоретичні та прикладні дослідження з питання виключення представників будь-яких соціальних груп майже відсутні, хоча актуальність даного напрямку зростає щорічно, зокрема для здійснення комплексного вивчення суспільства.

Проблема соціального виключення представлена у роботах західних соціологів М.Вебера, Е.Гідденса, Н.Лумана та інших й розкривається в аспекті концепцій соціальної структурації, соціальних систем та соціальних змін, теорії стратифікації й соціального відчуження.

Методологічні підходи до вивчення соціального виключення та відторгнення знаходимо у працях П.Абрахамсона, Дж.Девіса, Р.Ленуара, Р.Рендольфа, А.Турейна та інших.

У вітчизняній науці проблема виключення та відторгнення розкрита у наукових доробках Г.Ліхоносової, С.Оксамитної, Н.Толстих, В.Хмелько.

На сьогоднішній день опубліковані роботи з психологічної реабілітації учасників бойових дій Н. Агаєва, П. Корчемного, В. Лескова, Н. Тарабрина та ін.

Окремі питання психологічної реабілітації учасників бойових дій досліджено у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців як: О.Буряк, Є.Дубак, А.Кржечковський, Н.Мась, Т.Погодіна, А. Черкасова та інші.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми кваліфікаційної роботи: **«Соціальне виключення як проблема реінтеграції учасників АТО\ООС»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тему кваліфікаційної роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол № 2а від 15.09.2021 р.) та наказом по Херсонському державному університету від 04.10.2021 № 1014 – Д - Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання денної форми у 2021-2022 навчальному році:

Мета – виявити та проаналізувати основні чинники соціального виключення учасників АТО\ООС

Відповідно до означеної мети були висунуті наступні **завдання**:

- охарактеризувати учасників АТО\ООС як специфічну соціальну групу;
- дослідити основні проблеми учасників АТО\ООС та їх сімей;
- виявити причини соціального виключення та відторгнення учасників бойових дій на сході України;

- проаналізувати законодавче забезпечення пільг учасникам АТО\ООС та їх сім'ям;
- дослідити основні чинники соціального виключення та відторгнення учасників бойових дій на сході України та шляхи їх попередження.

Об'єкт дослідження – учасники АТО\ООС

Предметом дослідження є соціальне виключення та проблема реінтеграції учасників АТО\ООС.

Методи дослідження. Методологічною основою кваліфікаційної роботи є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, на основі використання яких одержано наукові результати:

теоретичні:

методи систематизації, які дали змогу узагальнити результати західних та вітчизняних наукових досліджень за темою кваліфікаційної роботи;

порівняльний метод – проаналізувати наявні напрацювання з даної проблематики;

аналізу та синтезу – виявити основні проблеми, потреби учасників АТО\ООС та їх родин, обґрунтувати можливості їх задоволення, проаналізувати суперечності в українському законодавстві щодо соціального захисту учасників бойових дій

емпіричні:

метод стандартизованого інтерв'ю, за допомогою якого було досліджено думку учасників АТО\ООС щодо потреб та проблем, наявних у них та їх родин,

якісні методи дозволили проаналізувати чинники соціального виключення та соціального відторгнення респондентів - учасників АТО/ООС та шляхи їх попередження.

Наукова новизна одержаних результатів: дістало подальшого розвитку вивчення поняття «учасник бойових дій», «учасник АТО/ООС», «соціальне виключення», «соціальне відторгнення», «інтеграція», «реадаптація», «реінтеграція», що є актуальними у сучасному українському

суспільстві, зокрема у сфері соціального захисту населення; систематизовано проблеми та потреби учасників АТО/ООС та їх сімей; проаналізовано державні гарантії, пільги та законодавче забезпечення соціальних виплат учасникам АТО/ООС та їх сім'ям; виявлено причини та наслідки соціального виключення учасників бойових дій; обґрунтовано чинники попередження соціального виключення учасників АТО/ООС за результатами стандартизованого інтерв'ю.

Практична значущість. Теоретичний матеріал дослідження може бути використаний соціальними педагогами, психологами, соціальними працівниками, соціальними інспекторами з метою забезпечення соціального захисту та надання соціальної допомоги учасникам бойових дій та їх родинам.

Матеріали та результати кваліфікаційної роботи також можуть бути використані у процесі формування науково-методичних посібників та в практичній діяльності студентів і викладачів вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол № 2а від 15.09.2021 р.) та опубліковані у вигляді наукової публікації «Проблеми та потреби учасників АТО/ООС: результати стандартизованого інтерв'ю» (прийнято до друку) у Матеріалах роботи круглого столу «Філософсько-світоглядний вимір сучасності: міжгалузеві диспути», 18.11.2021 р., м. Херсон

Структура випускної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (52 найменування). Основний текст роботи викладено на 41 сторінці.

РОЗДІЛ 1

УЧАСНИКИ АТО/ООС ЯК СПЕЦИФІЧНА СОЦІАЛЬНА ГРУПА

1.1 Особи зі статусом «учасник бойових дій» та «учасник АТО/ООС» як соціальна група

Антитерористична операція (АТО), яку було розпочато 14 квітня 2014 року – це «символ боротьби за державний суверенітет і територіальну цілісність, нескорення. Комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання і припинення злочинних дій, здійснюваних із терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою» [3].

22 лютого 2018 року змінився формат антитерористичної операції на операцію об'єднаних сил, яку очолило військове керівництво завдяки підписанню закону про деокупацію, підписання закону про деокупацію, відбулась зміна формату антитерористичної операції (АТО) на операцію Об'єднаних сил, яку очолить військове керівництво.

У квітні 2018 року офіційно введено Операцію об'єднаних сил, яка прийшла на зміну, розпочатій у 2014 році Антитерористичній операції, формати яких було прописано на законодавчому рівні.

Операція об'єднаних сил - це «комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України. Проведення операції передбачається виконанням Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». Операція об'єднаних сил, фактично, є переформатуванням Антитерористичної операції (АТО) з введенням воєнного або надзвичайного стану, переданням управління

від СБУ, яка формально керувала АТО, до Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ. Початок операції об'єднаних сил - з 14:00 30 квітня 2018 року» [49]. До початку вищезазначеної операції в Україні була оголошена Антитерористична операція без введення воєнного стану із використанням ресурсів Збройних сил України. Зоною, на якій проводилася дана операція стали Донецька та Луганська області (з 14 квітня 2014 року), а на певний період також Ізюмський район та м. Ізюм Харківської області (з 14 квітня по 7 вересня 2014 року) та (з 2 грудня 2015 року) [7, ст. 180].

20 червня 2017 було оприлюднено проект закону «Про державну політику відновлення суверенітету України над тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей». Було зазначено та сконцентровано увагу на тому, що даний закон не має вигляд остаточного формату. Цим законодавчим документом передбачалося створення умов для відновлення територіальної цілісності України у Донецькій і Луганській областях, а також розширення можливостей для усіх видів військових формувань, у тому числі й збройних сил України за умови не порушення рамок Мінських домовленостей [24].

Головна відмінність у вже згаданих військових операціях характеризувалася їх підпорядкуванням. Антитерористична операція проходила під керівництвом Служби безпеки України, зокрема від керівництвом її Антитерористичного центру. Операція Об'єднаних сил відбувається до сьогодні під керівництвом Збройних Сил України, зокрема під керівництвом Генерального штабу [27].

Проблемним питання, після зміни операції, яка проводиться на Сході України постало питання щодо особливостей отримання статусу учасника бойових дій.

У Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», зокрема ст. 6 19 пункті учасниками бойових дій визнаються:

- ✓ військовослужбовці, серед яких також військовозобов'язані та резервісти, працівники Збройних Сил України, Служби зовнішньої

розвідки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України та Служби безпеки України;

- ✓ рядовий та офіцерський склад, військовослужбовці, особи, які працюють у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації, а також у інших формуваннях, у тому числі й Міністерстві внутрішніх справ України, котрі було засновано відповідно до законодавства України та які відстоювали територіальну цілісність України, захищали незалежність та виборювали й відстоювали суверенітет нашої держави через участь у антитерористичній операції, особисто перебуваючи на території її проведення, а також установи, що також було залучено до участі у порядку, встановленому законодавством [21].

Учасники АТО та учасники ООС - це особи, які безпосередньо, особисто брали участь у бойових діях, на яких поширюється дія вищезгаданого законодавчого акту України. За цим законом, учасниками бойових дій визнаються службовці різного роду державних силових структур, які боронили територіальну цілісність нашої держави та захищали, або до сьогодні продовжують захищати незалежність України. Відповідно, учасники антитерористичної операції та операції об'єднаних сил, маючи статус учасників бойових дій автоматично мають статус ветеранів війни.

Поняття «ветеран війни», на відміну від поняття «учасник бойових дій» є найбільш широким. Категорія «ветеран війни» включає також такі поняття як «учасник бойових дій» та «інвалід війни» [28].

Для отримання статусу учасника бойових дій обов'язковою вимогою є залучення особи до проведення АТО або її участь у ООС не менше ніж 30 днів (у т.ч. за сукупністю днів перебування там). На термін у 30 днів не зважається при оформленні та присвоєнні статусу УБД за умов, що особа виконувала наступні завдання:

- ✓ отримали каліцтво, контузію, поранення, через які втратили змогу виконувати поставлені завдання (крім певного переліку випадків,

серед яких ухилення від військової служби шляхом самокалічення, шляхом симуляції хвороби або необережного поводження зі зброєю)

- ✓ здійснювали розвідувальні заходи;
- ✓ брали участь у зіткненні та вогневому контакті з противником.

Упродовж 2014-2015 років масово виникали проблеми надання та отримання статусу УБД добровольцям, що було пов'язано із тим, що добровольці виконували військові обов'язки без оформлення документів, необхідних відповідно до порядку, що було спричинено не досить системною організацією перших хвиль мобілізації. Також надходила інформація щодо відмов командирів деяких військових формувань у наданні необхідних документів, відмови ці часто не не мотивації та обґрунтування, але ставали перешкодою у підтвердженні перебування особи в зоні АТО.

З початком ООС до її реалізації залучати стали виключно діючих військовослужбовців, перебування яких у зоні воєнного конфлікту чітко фіксується з моменту включення до списків особового складу військової частини та упродовж всього періоду проходження військової служби. Тому відсоток відмов у присвоєнні військовослужбовцям статусу учасника бойових дій досить не значний [28].

У травні 2018 року набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 350, якою внесені зміни до Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій (постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413). Даним документом визначено звичайний режим отримання статусу УБД, бо базових змін до процедури отримання й оформлення внесено не було. Процедура залишиться незмінною також й для осіб, які є учасниками ООС.

Для надання статусу учасника бойових дій, особа повинна зібрати та надати документи, які повинні бути видані посадовими особами, уповноваженими певними відповідними державними органами, котрі можуть підтвердити безпосередню участь в АТО або ООС. Зокрема, це наступні документи:

- ✓ виписки з наказів про залучення до проведення АТО;
- ✓ довідки про безпосередню участь особи в АТО або ООС, в яких повинно бути чітко зазначено початковий і кінцевий період перебування в АТО (ООС);
- ✓ та інші офіційні документи, визначені законом.

Військові угруповання або військові частини, у складі яких перебувала особа – учасник бойових дій, повинні вести облік та контролювати записи про участь у всіх бойових діях та військовим операціях у військовому квитку учасника бойових дій. Дані записи здійснюють, починаючи з початку постановки особи на облік, під час несення військових обов'язків та після завершення служби.

Рішення про надання статусу учасника бойових дій приймається уповноваженими комісіями. Для підтвердження даного статусу особі видається посвідчення учасника бойових дій, яке разом з військовим квитком та довідкою (довідками) про період АТО (ООС) дають право на пільги, встановлені законодавством.

Станом на вересень 2019 року за даними Міністерства у справах ветеранів, в Україні зареєстровано майже 370 тисяч осіб, які мають статус учасника бойових дій. А вже на травень 2021 року в Україні нараховується близько 407 тисяч учасників бойових дій на сході України.

У лютому 2018 року набули чинності зміни до закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», у яких було передбачено:

- визначення юридичного статусу добровольців та їх участі в АТО завдяки зміні переліку УБД,
- визначено перелік пільг для осіб, які стали інвалідами під час забезпеченні проведення АТО до моменту включення таких добровольчих формувань до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України,
- надання членам сімей у разі втрати годувальника, який брав участь у бойових діях, статус членів сімей учасників бойових дій [30].

- визначено статус волонтерів, які стали інвалідами під час забезпечення проведення антитерористичної операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції.

1.2 Основні проблеми учасників АТО/ООС та їх сімей

Через багаторічний воєнний конфлікт на сході України з причин вторгнення російського агресора на територію української держави, з 2014 року утворилася категорія громадян, які як і інші соціально незахищені верстви населення, потребують уваги з боку держави – це учасники бойових дій – учасники АТО/ООС та члени їх сімей, котрі потребують морального визнання з боку держави та її громадян, гідних умов для підтримки/відновлення здоров'я, соціального захисту та забезпечення тощо.

Законами України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [10] та «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [12] передбачено пільги та права учасникам бойових дій.

У Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [10] визначено, що «соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами. У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та

компенсації»[10], які частково мають відшкодувати навантаження, пов'язані з особливостями проходження військової служби».

Через те, що нашій державі, з початком воєнного конфлікту на сході України, необхідно було створити за короткий час велику кількість нормативних та законодавчих актів, вони характеризуються своєю невисокою якістю, через що держава, з одного боку, виступає суб'єктом захисту, а з іншого, є потенційним порушником прав людини. Державна політика має особливість здійснювати заходи фрагментарно, безсистемно, використовуючи обмежені ресурси та інструменти для здійснення тих чи інших змін без урахування об'єктивних чинників.

Серед гарантій держави по відношенню до військовослужбовців серед перших місць займає відшкодування навантаження, яке здійснюється на людину на під час виконання обов'язків на військовій службі. Але, спираючись на аналізування останніх змін (2014-2019 рр.) до законодавчої бази нашої держави, спостерігаємо неспроможність держави виконувати узяті на себе гарантії та зобов'язання, застійну ситуацію у сфері соціального захисту військовослужбовців.

Сьогодні, як і 7 років назад гостро стоїть проблема забезпечення прав військовослужбовців у наступних сферах:

- у сфері охорони здоров'я,
- у забезпеченні прав на безкоштовне лікування, відновлення та реабілітацію,
- у сфері прав на відпочинок та відпустку.

У прийнятому 27 березня 2014 року прийнятий Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» № 1166-VII всупереч Конституції України було запроваджено обмеження прав та пільг військовослужбовцям, зокрема вони та їх родини було позбавлено пільг на 50% оплати комунальних послуг, на санаторно-курортне лікування. В українському законодавстві, вищезазначений Закон та Конституція, які мають однакову юридичну силу,

по різному регулюють одне питання й суперечать одне одному, що унеможливує реалізацію на практиці такого права [20, с.87].

Ще одним болючим питанням у дотриманні прав учасників воєнних дій залишається питання проходження психологічної реабілітації, яка є складовою їх права на охорону здоров'я. Але Проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції», який було розроблено ще у лютому 2016 року, досі залишається лише Проєктом [31]. Закон України «Про внесення зміни до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 742-VIII закріпив у своєму змісті наступні позиції щодо прав учасників АТО\ООС. Серед таких прав можливість проходження реабілітації, але, на жаль, у Законі взагалі не визначено ні організаційних моментів щодо проходження реабілітації учасникам бойових дій й не прописано алгоритму забезпечення та проведення реабілітації. В свою чергу Міністерство оборони України взагалі обмежило учасників АТО\ООС щодо проходження реабілітації. Міністерство оборони України прописало умови, за яких все ж таки військовослужбовець зможе пройти реабілітацію – тільки «у межах видатків, передбачених у кошторисі» та «за наявності медичних показань».

Спираючись на вищезазначене, можна зробити висновок, що пройти реабілітацію військовослужбовець може лише за наявності медичних показань, а зовсім не за власною ініціативою, бажанням та потребою. Ще більш ускладнює таку ситуацію припинення розповсюдження права учасників воєнних конфліктів на додаткові відпустки, що робить можливість пройти реабілітацію майже недосяжною, але якщо все ж таки така можливість з'являється, то військовослужбовець може пройти її тільки в період своєї щорічної відпустки.

Також актуальним та болючим питанням залишається грошове забезпечення військовослужбовців Збройних сил України, як тих, хто

безпосередньо бере участь у проведенні сьогодні операції об'єднаних сил, так і тих, хто були демобілізовані.

Декларативними залишаються в більшій мірі й вирішення житлових проблем учасників АТО\ООС через відсутність єдиного ефективного механізму.

В українській державі вже багато років існує Комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців, ефективність якої дуже низька через постійне недофінансування.

Система пільгового забезпечення не відповідає потребам учасників АТО\ООС та членів їх родин:

- вона не є мотивувальною,
- не корелюється з потребами держави, зокрема у частині заохочення громадян виконувати свій військовий обов'язок перед Батьківщиною.

Пільгове забезпечення військовослужбовців в Україні, на жаль, більш є компенсаційним. Держава на такі пільги виділяє обмежені кошти, які зазвичай розподіляються серед пільговиків, що породжує соціальне невдоволення й взагалі не вирішує проблеми соціального захисту учасників воєнних конфліктів.

У алгоритмі надання учасникам АТО\ООС статусу учасника бойових дій спостерігаються ряд бюрократичних перешкод та корупційних ситуацій, вже не кажучи про штучно сповільнений темп отримання належного статусу [4, с.196-197].

Відсутня також система адаптації учасників бойових дій до мирного життя, суспільних процесів, зокрема це, в першу чергу, стосується працевлаштування та відновлення здоров'я військових.

Багато скарг щодо порушення прав учасників АТО\ООС надходять до Державної служби України з питань праці. Найчастіші порушення стосуються:

- збереження робочих місць за учасниками бойових дій,
- виплати заробітної плати в період участі в воєнній операції,

- права соціальні гарантії та на гідну працю [18].

Першою необхідною є також соціальна інтеграція учасників воєнних операцій, яка за допомогою психологів, могла б налагодити процес соціальної адаптації військових. Для цього необхідне створення загальної системи реабілітації:

- фізіологічної,
- психологічної,
- соціальної;
- запровадження та реалізація бюджетних програм, спрямованих на дотримання соціальних, трудових, конституційних прав та додаткових гарантій учасникам АТО\ООС, серед яких можуть бути не тільки працевлаштування, але й підвищення кваліфікації або перепідготовка.

Для полегшення адаптації військовослужбовців-учасників АТО\ООС до процесів мирного життя необхідно запровадити відповідні програми :

- програму соціальної інтеграції учасників бойових дій,
- програму професійної адаптації
- програму психологічної реабілітації постраждалих учасників бойових дій.

1.3 Причини соціального виключення та відторгнення учасників бойових дій

Соціальне виключення або соціальна ексклюзія як проблема у західній науці вже доволі добре вивчена, бо досліджується вже багато років, оскільки пов'язана з проблемами обмеження до ресурсів та проблемами дискримінації та інтеграції.

Однозначного загального визначення поняття «соціальне виключення» не надають навіть західні науковці та дослідники, тому що сам термін має зовсім недовгу історію та з'явився порівняно недавно.

Соціологічна теорія, в межах якої було створено концепцію соціального виключення, не розглядає дане явище як стан нерівності або депривації, а розглядає його як процес, що характеризується спрямованістю та активністю із задіяними конкретними механізмами, які в свою чергу залучають інших соціальних суб'єктів.

Також саме соціологам належить визначення соціального виключення як «способу зведення бар'єрів, за допомогою яких професійні групи намагаються протидіяти представникам інших груп в отриманні тих чи інших привілеїв та переваг», що вказує на економічне забарвлення поняття. А протилежну виключенню категорію – включення – характеризують як важливу передумову інтеграції людини та суспільства загалом [47, с.81-85].

Соціальне виключення, у вигляді відсутності права на житло, медичну допомогу, працю, освіту та неможливості реалізації цих прав, породжують звичайні повсякденні процеси, серед яких економічні, інституційні та політичні. Відсторонення людини від усіх або частково від деяких сфер життя, соціального середовища або відсутність комунікації призводить соціального виключення, відсутності базових компетентностей та навіть дискримінації. Саме соціальне виключення характеризується відсутністю певних прав у особистості або обмеженням цих прав, обмеженням доступу до ресурсів, які розподіляються в межах соціальних інституцій [52].

Основою для розробки західної концепції соціального виключення, зарубіжні науковці вважають наступні громадянські права:

- право на допомогу при народженні,
- на доступну медичну допомогу,
- безпечний і здоровий життєвий простір,
- на якісну практичну освіту,
- адекватне харчування,
- на захист від безробіття,
- на політичну участь,
- на економічно продуктивне життя,

- на гідну старість та пристойне поховання.

До інституційного виключення, науковця Т. Маляренко додає також обмежений доступ громадян до інститутів держави, до законодавчої системи, а також небажання людей покладатись та довіряти їм у вирішенні щоденних проблем [25].

Соціальне виключення у соціальній роботі характеризується як стан, у якому індивід позбавлений можливості брати участь у житті суспільства, групи або громади, не має змоги підтримувати соціальні зв'язки та вести типовий спосіб життя, а також не має можливості задовольнити власні потреби. Соціальне виключення також розуміється як вилучення, часткове або повне, з суспільних процесів та соціальної структури суспільства, що не дає можливості цим індивідам виконувати соціально значущу роль.

Хотілося б зауважити, що соціально виключеними можуть бути представники будь яких щаблів суспільства, а не тільки нижчих, як прийнято вважати. Соціальне виключення може очікувати усіх, чиє життя є байдужим для більшості соціальних груп та визначається суворим контролем з боку інших, а не особистим вибором. Блага, які отримують «виключені» індивіди є залишковими, а їх інтереси взагалі не рахуються, окрім загрозувати самому суспільству.

До характерних ознак соціального виключення відносять: обмежений доступ до суспільних ресурсів, які впливають на рівень добробуту, низькі доходи, пасивний стиль взаємодії із суспільством.

Виключення зазвичай стосується таких сфер життєдіяльності суспільства:

- життєвого простору, де виключення може спричинити загрозу сусідство або високий рівень злочинності;
- мобільності, яка може бути обмежуватися наявністю або можливістю користування транспортом, що впливає на низький рівень доступу до товарів, мереж та послуг;

- особистості, яка може бути пов'язана із етнічним походженням, віросповіданням, тендером, станом здоров'я, сексуальною орієнтацією;
- можливості приймати рішення, що пов'язано з обмеженим вибором або безправністю;
- соціального виміру, у якому виключення може зумовлюватися низьким рівнем освіти, злочинною поведінкою, нерівністю тощо;
- соціальних мереж, де чинниками виключення є ізоляція, соціальний стан і, навіть, брак інформації;
- економіки – бідність, тривале безробіття, доступ до можливостей та сучасних технологій;
- політики, де виключення виявляється через позбавлення свобод та прав, відсутність представництва та неможливість впливати на прийняття політичних рішень [41, с.61-69].

У сучасній науці поняття «соціальне виключення» або «соціальне відторгнення» сьогодні окреслюється як явище, котре має такі характерні ознаки: страждання або незадоволення індивідів, людей або групи людей через низку пов'язаних між собою проблем та негараздів. Серед таких проблем часто є низький рівень доходу або взагалі його відсутність, незадовільні умови життя, відсутність доступу до життєво важливих послуг, таких як отримання освіти, соціальної допомоги або медичних послуг, неможливість брати участь у суспільному житті, політичному, культурному, а іноді навіть спілкуватися з близькими, родичами та друзями.

Сьогодні є багато структурних причин виключення з суспільства, не пов'язаних з особистим вибором людини.

Зокрема, соціальне відторгнення означає те саме, що і соціальне виключення для людини: обмеженість, неможливість, відсутність доступу тощо. Зокрема, безробітна людина, наприклад, може дуже швидко стати бідною, що зумовлюється її відторгненням від праці, діяльності, а отже і отримування доходів від своєї зайнятості, саме це в подальшому спричиняє

залежність від соціальної допомоги. Економічна депривація часто викликає у людини та членів її родини відчуття маргінальності, обезцінення власного життя, діяльності та власної особистості, обмежує участь особистості у діяльності своєї родини та суспільства в цілому, що в свою чергу майже завжди призводить до почуття пасивності і, навіть, сорому. У таких випадках логічним завершенням для людини є скорочення її контактів, неможливість дотримуватися норм та сповідувати цінності, які прийняті у даному суспільстві, що призводить до стигматизації та доволі часто дискримінації.

Запобіжником соціальному відторгненню та соціальному виключенню, захисту свої прав виступає громадянське суспільство. В Україні, на жаль, ефективне громадянське суспільство ще поки що не сформоване повністю, тому важко говорити про те, що саме громадянське суспільство стане на протидію соціальному відторгненню.

Соціальне відторгнення безпосередньо й на пряму пов'язане з тим, що правила життя людини встановлюються іншими людьми, а не самою особистістю. Серед найпоширеніших причин соціального відторгнення є диференціація в оплаті праці, завищений рівень соціальної нерівності, відсутність або не забезпечення соціальних гарантій, низька межа прожиткового мінімуму.

Також існує явище «добровільного відторгнення» або «добровільного виключення», яке виникає тоді, коли особистість через низку різних причин свідомо відмовляється або відсторонюється від суспільних потреб.

Серед різновидів такого відторгнення можна виділити:

- 1) відсутність економічної доступності, величина витрат;
- 2) доступність до закладів та послуг, можливість придбати товари та відвідати заклади охорони здоров'я самостійно;
- 3) наявність дискримінативних виявів (медичні та освітні послуги мають бути де-юре и де-факто доступними для всіх, без дискримінації за будь-якою ознакою) [23, с.57-68].

Соціальне відторгнення – ситуація, коли формується дистанція між індивідом, що потрапив в уразливе становище і його оточенням. Соціально відторгнута людина живе в суспільстві, є його членом та носієм соціальних традицій, але воно його не сприймає.

Необхідно розірвати замкнене коло соціального відторгнення і забезпечити сприятливі умови, що обмежують ризики соціального відторгнення і підвищують можливості людини брати участь у житті суспільства. Соціальне залучення вимагає комплексних підходів, орієнтованих на вирішення проблем соціального відторгнення в усіх напрямках одночасно [26].

1.4. Законодавче забезпечення пільг учасникам АТО/ООС

У законодавстві України, за період воєнного конфлікту на сході нашої держави, відбулися помітні важливі зміни, спрямовання яких вбачається, в першу чергу, на посиленні правового та соціального захисту військовослужбовців та осіб – учасників АТО\ООС.

Якщо учасник бойових дій отримав відповідний статус, то на нього розповсюджується право на пільги, передбачені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та іншими нормативно-правовими документами.

Законодавством для учасників бойових дій медичні гарантії у вигляді безоплатних ліків, медичних виробів за рецептами, безоплатне зубне протезування, санаторно-курортне лікування.

Передбачено також для учасників бойових дій можливість медичного обстеження, огляд фахівців та спеціалістів, диспансеризація щороку. Вони також мають право обслуговування у аптеках та лікувальних, профілактичних закладах без черги, передбачено першочергову госпіталізацію. При виході на пенсію учасник бойових дій має право, незалежно від часу виходу на пенсію або, навіть, зміни місця роботи має

право безоплатно користуватися послугами поліклініки або госпіталю, у якому особа перебувала на обліку або була закріплена відповідно попереднього місяця роботи.

Держава гарантує учасникам бойових дій, зокрема учасникам АТО/ООС наступне забезпечення:

- послуги медичної реабілітації,
- курортне та санаторне лікування чи оздоровлення,
- вироби медичного призначення,
- необхідні технічні засоби реабілітації,
- послуги лікарсько-консультативних комісій
- послуги лікувально-профілактичних закладів [13].

Щодо користування житлом та комунальними послугами законодавством передбачено для учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил пільги щодо їх оплати, серед яких такі:

- знижка оплати за квартиру або користування житлом в межах норм, передбачених чинним законодавством у розмірі 75%;

- знижка за користування газом, електроенергією та іншими послугами та скрапленим балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання у розмірі 75%;

- знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення у розмірі 75%.

Право користування пільгами щодо сплати комунальних послуг та оплати за житло, незалежно від форми власності житла чи його виду, надається учасникам бойових дій та членам їх сімей, що проживають разом з ними.

Також передбачено першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб та

забезпечення їх паливом. Учасники бойових дій, які дістали поранення, контузію або каліцтво під час участі в бойових діях чи при виконанні обов'язків військової служби, забезпечуються жилою площею, у тому числі за рахунок жилої площі, що передається міністерствами, іншими 11 центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями у розпорядження місцевих рад та державних адміністрацій, – протягом двох років з дня взяття на квартирний облік.

Прописані пільги на одержання позики на будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт жилих будинків і подвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, а також позики на будівництво або придбання дачних будинків і благоустрій садових ділянок з погашенням її протягом 10 років починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва. Зазначені позики надаються у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України; пільги на першочергове право на вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів, кооперативів по будівництву та експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів та їх технічне обслуговування, до садівницьких товариств, на придбання матеріалів для індивідуального будівництва і садових будинків.

Учасники АТО\ООС мають право безоплатно користуватися та їздити усіма видами пасажирського міського транспорту, в сільській місцевості мають право безоплатно їздити автомобільним транспортом загального користування, передбачено безкоштовний проїзд даній групі водним та залізничним транспортом приміського сполучення тощо, а також один раз на два роки для учасників АТО\ООС передбачено «безплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, незалежно від наявності залізничного сполучення, або проїзд один раз на рік (туди і назад) вказаними видами транспорту з 50-процентною знижкою» [10].

Учасники бойових дій, у тому числі учасники АТО\ООС мають право на вступ поза конкурсом до закладів вищої освіти на території України та

інших держав, мають переважне право на вступ до коледжів, професійних закладів вищої освіти та на курси для отримання професій різного виду. Після демобілізації учасникам бойових дій надається право на поновлення у навчальному закладі та їх подальше безоплатне навчання на термін, який «залишився до кінця чергового періоду навчання і був завчасно оплачений ними до призову» [14].

За місцем проживання сімей учасників АТО\ООС для їх дітей поширено право першочергового надання місць у дошкільних навчальних закладах та загальноосвітніх, а також у дитячих оздоровчих таборах незалежно від їх форм власності. Особам, у якої один з батьків загинув під час бойових дій або визнаний судом безвісно відсутнім при виконанні ним обов'язків військової служби, «протягом трьох років після здобуття відповідної загальної середньої освіти зараховується поза конкурсом за особистим вибором спеціальності до державних і комунальних вищих та професійно-технічних навчальних закладів України для навчання за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів» [10].

Учасникам бойових дій, які втратили працездатність, розмір пенсійного забезпечення або місячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, котрі можуть виплачуватися замість пенсійного забезпечення, підвищуються в розмірі 25% до прожиткового мінімуму. Щорічно учасникам бойових дій, у тому числі й учасникам АТО\ООС виплачується разова грошова допомога у визначеному Кабінетом Міністрів України розмірі в межах бюджетних призначень. Також учасникам бойових дій додатково виплачується цільова грошова допомога на прожиття у розмірі 40 грн. щомісяця незалежно від розміру виплат, які вже отримує учасник бойових дій, незалежно від наявності чи розміру пенсій або будь-яких надбавок [15].

Військовослужбовцям, котрі брали участь у бойових діях, зокрема на сході України, може бути призначено дострокове пенсійне забезпечення за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та за

наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок [16].

Інвалідам війни та учасникам бойових дій, у яких щомісячний розмір пенсійних виплат не досягає до визначених державою відсотків, виплачується щомісячна державна адресна підтримка до пенсійного забезпечення у сумі, що не вистачає до зазначених розмірів, передбачених законодавством України [36].

Законодавством України передбачено пільги для учасників АТО\ООС:

- 100 відсоткова допомога у розмірі середньої заробітної плати у випадку тимчасової непрацездатності;
- можливість використати у зручний для учасника АТО\ООС щорічної відпустки , а також отримання додаткової відпустки терміном максимально 2 тижні один раз на рік;
- переважне право учасника бойових дій не бути скороченим на виробництві, а також на першочергове працевлаштування у разі ліквідації установи, де працює учасник бойових дій
- позачергове право користування послугами зв'язку та встановлення стаціонарних телефонів
- першочергове обслуговування учасників АТО\ООС службами побуту, житлових та комунальних господарств, транспортних підприємств та установами громадського харчування;
- зі сплати платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства України;
- термін військової служби під час воєнних дій зараховується до стажу роботи за спеціальністю та стажу державної служби;
- відшкодування витрат, пов'язаних із доглядом удома в порядку та розмірах, встановленим законодавством у випадку неможливості отримати учасником АТО\ООС обслуговування у в установах соціального захисту [10].

Самозайняті особи або особи-підприємці, з числа військовослужбовців – учасників АТО\ООС на весь період несення військового обов'язку звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання звітності з єдиного податку [29].

За законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» для учасників бойових дій передбачені «кредитні канікули» [10].

Після змін, які було здійснено в законодавстві протягом воєнного конфлікту на сході України, пільги розповсюджуються також й на учасників АТО\ООС, які несли службу в статусі добровольця.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНЕ ВИКЛЮЧЕННЯ УЧАСНИКІВ АТО\ООС ТА ЧИННИКИ ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ

2.1 Проблеми та потреби учасників АТО\ООС: результати стандартизованого інтерв'ю

З метою виявлення основних проблем учасників АТО\ООС та їх сімей та дослідження основних чинників соціального виключення та відторгнення учасників бойових дій, нами було проведено стандартизоване інтерв'ю.

Респондентами виступили 20 учасників АТО\ООС, які погодились на опитування. Стандартизоване інтерв'ю було проведено протягом квітня–серпня 2021 року. Базою для проведення опитування стали в/ч А1604 у с. Чернобаївка, Херсонської області та в/ч 1836 у м. Херсоні.

Усі опитані учасники бойових дій – чоловіки від 19 до 48 років, які на сьогоднішній день є військовослужбовцями за контрактом; частина з них спершу проходили службу за мобілізацією, а після повернення з АТО\ООС стали на контрактну службу.

19 учасників АТО\ООС мають статус учасника бойових дій, 1 особа зараз тільки оформлює даний статус, після повернення з ООС.

На запитання, з якими проблемами зіткнулися чоловіки після повернення до мирного життя, переважно зазначались наступні (за актуальністю):

- фінансові труднощі;
- відсутність власного житла;
- проблеми із власним здоров'ям;
- психологічні/психічні проблеми
- проблеми з порозумінням у сім'ї;
- відсутність кваліфікованої психологічної допомоги;
- проблеми зі здоров'ям близьких родичів.

11 осіб, які отримали травми під час бойових дій, не отримали компенсацію; 17 осіб з 20 опитаних не використала своє право на безкоштовне санаторно-курортне лікування та реабілітацію, пояснюючи це тим, що їм не пропонували або поставили у чергу.

При звільненні у запас (7 осіб) тільки 2 отримали у повному обсязі грошове забезпечення та виплати; 8 осіб досі не отримали земельну ділянку під забудову або для ведення підсобного господарства.

Щодо проблем, які вже вирішені на даний момент зазначались наступні:

- працевлаштування (за рахунок контрактної служби в ЗСУ);
- проблеми з житлом;
- проблеми із власним здоров'ям;
- навчання.

Серед невирішених проблем у більшості залишаються:

- отримання освіти (переважно вищої) -12 осіб з 20;
- вирішення психологічних проблем (в основному роздратування, депресії, напади агресії та нестриманості);
- медичні проблеми.

На сьогодні у учасників АТО/ООС та членів їх родин залишається задоволення таких невідкладних потреб, як:

- отримання безкоштовних медичних послуг;
- працевлаштування за освітою;
- працевлаштування за фактичними навичками;
- отримання освітніх послуг;
- психологічна адаптація / ресоціалізація;
- задоволення культурних / спортивних потреб.

На запитання «Чи повернулися б Ви до лав ЗСУ і на яких умовах?», переважна більшість, зважаючи що вони несуть службу за контрактом, зазначили, що повернулися б у місця ведення бойових дій за умов збільшення заробітної плати та матеріальних виплат.

Стосовно задоволення роботою державних установ, до яких зверталися учасники бойових дій, достатня кількість з них не задоволені послугами (7 осіб), або частково задоволені (8 осіб).

2.2 Умови соціального виключення учасників АТО\ООС: думка учасників бойових дій

Під час інтерв'ювання учасників бойових дій, нами було поставлено їм ряд закритих та відкритих питань, спрямованих на виявлення ознак соціального виключення.

Аналізування отриманих результатів дало змогу систематизувати данні та дійти наступних висновків:

✓ велика кількість учасників АТО\ООС та їх родини відторгнені частково від економічного життя, на це вказують такі зазначені респондентами факти:

- проблеми з працевлаштуванням за освітою та фактичними навичками;
- погані житлові умови – 8 опитаних вказали на неотримання земельної ділянки під забудову, 8 - вказали на наявність проблем із житлом (проживання в казармі, з батьками або в орендованому житлі);
- низькі доходи (майже всі учасники бойових дій назвали на першому місці фінансові проблеми родини);

✓ соціально виключеними можна вважати респондентів через відсутність можливості навчання (12 з 20 відмітили, що хотіли б здобути освіту, переважно вищу, 2 - додаткові знання);

✓ наявним є відторгнення учасників АТО\ООС від сфери культури (тільки 9 з 20, згідно опитування, самостійно мають змогу задовольнити свої культурні / спортивні потреби);

✓ яскраво виражене виключення респондентів у соціальному вимірі, зокрема наявний брак доступу до належного медичного догляду та обслуговування:

- тільки у 2 чоловіків на сьогодні повністю вирішенні проблеми із власним здоров'ям;
 - 3 осіб заявили про гостру потребу у медичному лікуванні;
 - 6 учасників бойових дій відмітили, що для них залишилися невирішеними питання психологічної допомоги та реабілітації;
 - невідкладної потреби у безкоштовних медичних послугах відчують 8 респондентів;
- ✓ доволі велика частка респондентів відчуває відторгнення у сфері комунікації та взаємодії з оточуючими:
- 13 з 20 опитаних відчувають потребу у психологічній підтримці або консультації щодо налагодження стосунків з близькими (батьками, дітьми, подружжям);
 - 9 вказують на важке спілкування з оточенням, людьми, які не брали участі в АТО\ООС та не є військовослужбовцями;
 - 6 військових відчувають небажання спілкуватися з будь-ким поза роботою\службою;

Узагальнюючи результати стандартизованого інтерв'ю з учасниками бойових дій, ми спостерігаємо, що соціальне виключення та відторгнення це актуальна проблема в нашій державі, яка торкнулася й військовослужбовців, не зважаючи на те, що за останні кілька років було багато доповнень до законів України, указів Президента, Постанов Верховної ради тощо, які гарантують їх соціальний захист та регламентують соціальні права та гарантії.

Соціальне виключення учасників бойових дій формує дистанцію між ними та їх оточенням, впливає на їхнє повсякденне життя. Іноді серед учасників АТО\ООС спостерігається так зване «добровільне відторгнення або самовідторгнення», яке характеризується замкненістю, небажанням

брати участь у родинних та суспільних справах, відчуття власного безсилля, своєї неповноцінності.

3.3 Обґрунтування чинників попередження соціального виключення учасників АТО\ООС

Результати проведеного нами дослідження та висновки, яких ми дійшли під час аналізування протоколів стандартизованого інтерв'ю, вказують на виражене соціальне виключення учасників бойових дій, котрі брали участь у АТО\ООС.

Сьогодні, у тому числі в Україні, під соціальним виключенням або соціальним відторгненням розуміють перелік взаємопов'язаних перешкод, бар'єрів та проблем, від яких страждають певні групи людей або окремі особистості. До таких проблем зазвичай відносять наступні: низький рівень доходів, безробіття, незадовільні або погані умови життя, неможливість забезпечити базові потреби та захистити власні базові права людини, неможливість або відсутність доступу до спілкування та комунікації з оточуючим соціумом, неможливість брати участь у соціальному, культурному, економічному та політичному житті.

Основні напрями, у яких опитані особи відчують виключення, це:

- інституціональне виключення, котре виявляється, перш за все, у небажанні учасників АТО\ООС та членів їх родин покладатися на інститути держави та довіряти їм у вирішенні щоденних проблем;
- соціальне відторгнення, що виявляється у опитаних, переважно, у неможливості отримати повне лікування та зверхньому, байдужому ставленні соціуму до них;
- економічна депривація, котра обмежує участь респондентів у громадському житті суспільства, відпочинку, діяльності сім'ї, що часто викликає відчуття маргінальності та своєї незначної цінності для суспільства, що своєю чергою призводить до почуття сорому та пасивності;

– психологічна депривація, яка виявляється у відчаї, фрустрації, апатії військовослужбовців, обмежені їх комунікації, що впливає на складання перекрученої, патологічної картина світу, формування агресивної, конфліктної поведінки.

Соціальне відторгнення та соціальне виключення учасників АТО\ООС - це не тільки порушення базових прав людини, серед яких право на здоров'я, освіту, отримання медичних послуг та захист інтересів, а також право на участь у політичному, економічному та соціальному житті соціуму, але й ознака та характеристика держави з низьким розвитком та неспроможністю захистити своїх громадян.

Незважаючи на задекларовані права даної категорії громадян – учасників бойових дій, проблеми отримання ними, зокрема якісних послуг освіти та охорони здоров'я залишаються актуальними для української держави.

Гострим було на початку воєнного конфлікту на сході України у 2014 році та залишається до сьогодні питання психологічної підтримки, адаптації військових та їх ресоціалізації. Але часто це не є можливим через брак компетентних фахівців. У 2014 році це було пов'язано із відсутністю військових психологів та психологів, які б могли працювати з психологічними травмами учасників АТО. Сьогодні, завдяки навчанню за кордоном та західним програмам навчання, певна кількість психологів підготовлені до роботи з учасниками АТО\ООС, але їх невелика кількість та вони є не у всіх регіонах України, а переважно в великих містах. Тому такі послуги з психологічної підтримки часто є недоступними для більшості військовозобов'язаних.

Саме тому виникла нагальна потреба й необхідність у розробці індивідуальних програм соціального обслуговування та виділення в системі вищої освіти напряму підготовки кадрів відповідної кваліфікації.

Екстремальні ситуації бойових дій, які пережили учасники АТО\ООС становлять загрозу не тільки з точки зору життя, поранення, але й пов'язані із

великою вірогідністю переживань та очікувань настання такої ситуації під час бойових ситуацій. Саме така опосередкована загроза найбільше дестабілізує психологічний стан військовослужбовця, бо вона не має виявів, й можливо не матиме взагалі, але очікується людиною. Через це особи, що є учасниками бойових дій потребують індивідуалізованого підходу для комплексної нормалізації психологічного стану військового та реадаптації його до умов оточуючого середовища.

З метою забезпечення легкої адаптації військовослужбовців-учасників АТО до процесів мирного життя, державою повинно бути розроблено та запроваджено програми соціальної адаптації та інтеграції даної групи.

Нагальна потреба залишається у створенні системи психологічної та фізіологічної (протезування) реабілітації, у побудові чи створенні на базі медичних, соціальних закладів мережі регіональних центрів психологічної реабілітації, забезпечених інноваційними медичними технологіями та необхідним сучасним обладнанням.

Для нетравмуючого, плавного та без кризового повернення учасників АТО\ООС до життя поза воєнними діями, для їх відновлення, зміцнення статусу, забезпечення їх прав метою української держави повинна стати реалізація державного законодавства, а не тільки його декларування.

ВИСНОВКИ

Зоною проведення антитерористичної операції було охоплено Донецьку і Луганську області (з 14 квітня 2014 року), а також Ізюмський район та м. Ізюм Харківської області (з 14 квітня по 7 вересня 2014 року) та (з 2 грудня 2015 року). Операція тривала з 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018.

30 квітня 2018 року в Україні офіційно розпочалася Операція Об'єднаних сил. Цей формат прописаний у так званому законі «Про реінтеграцію» і прийшов на зміну Антитерористичній операції.

Після зміни операції, яка проводиться на Сході України з антитерористичної операції (АТО) на Операцію Об'єднаних Сил (ООС), з'являються питання щодо особливостей отримання статусу УБД.

Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», зокрема його статті 6 та 19 пункту, учасниками бойових дій визнаються:

- ✓ військовослужбовці, серед яких також військовозобов'язані та резервісти, працівники Збройних Сил України, Служби зовнішньої розвідки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України та Служби безпеки України;
- ✓ рядовий та офіцерський склад, військовослужбовці, особи, які працюють у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації, а також у інших формуваннях, у тому числі й Міністерстві внутрішніх справ України, котрі було засновано відповідно до законодавства України та які відстоювали територіальну цілісність України, захищали незалежність та виборювали й відстоювали суверенітет нашої держави через участь у антитерористичній операції, особисто перебуваючи на території її проведення, а також установи, що також було залучено до участі у порядку, встановленому законодавством.

Учасники АТО та учасники ООС - це особи, які безпосередньо, особисто брали участь у бойових діях, на яких поширюється дія вищезгаданого законодавчого акту України. За цим законом, учасниками бойових дій визнаються службовці різного роду державних силових структур, які боронили територіальну цілісність нашої держави та захищали, або до сьогодні продовжують захищати незалежність України. Відповідно, учасники антитерористичної операції та операції об'єднаних сил, маючи статус учасників бойових дій автоматично мають статус ветеранів війни. Поняття «ветеран війни» є найбільш широким. Воно включає в себе поняття «учасників бойових дій» та «інвалідів війни».

Для отримання статусу учасника бойових дій обов'язковою вимогою є залучення особи до проведення АТО або її участь у ООС не менше ніж 30 днів (у т.ч. за сукупністю днів перебування там). На термін у 30 днів не зважається при оформленні та присвоєнні статусу УБД за певних умов.

Станом на вересень 2019 року за даними Міністерства у справах ветеранів, в Україні зареєстровано майже 370 тисяч осіб, які мають статус учасника бойових дій. А вже на травень 2021 року в Україні нараховується близько 407 тисяч учасників бойових дій на сході України.

Особливої гостроти сьогодні набули проблеми забезпечення прав військовослужбовців на відпустки, відпочинок, освіту, охорону здоров'я та медичну допомогу. Ще одним проблемним питанням для військовослужбовців залишається проходження психологічної реабілітації, яка є складовою їх права на охорону здоров'я.

На сьогодні для забезпечення прав та реалізації соціальних зобов'язань держави перед учасниками АТО/ООС залишається створення ефективної системи матеріального заохочення та матеріального забезпечення, зокрема підвищення грошового забезпечення військовослужбовців та учасників воєнних конфліктів, удосконалити систему соціального захисту військовослужбовців, які брали безпосередню участь у проведенні АТО та продовжують брати в ООС. Важливою проблемою соціального захисту

учасників АТО/ООС є відсутність ефективного механізму вирішення житлових проблем військовослужбовців-учасників АТО/ООС.

На дуже низькому рівні сьогодні система пільгового забезпечення військовослужбовців, ветеранів війни, учасників АТО та членів їхніх сімей, яка зовсім не відповідає потребам. Вона здебільшого має компенсаторний, а не мотивувальний характер.

Потребує системного вирішення проблема полегшення адаптації військовослужбовців-учасників АТО/ООС до процесів мирного життя. У першу чергу це стосується відновлення здоров'я та працевлаштування.

Військовослужбовці-учасники АТО, які отримали статус учасника бойових дій, мають право на користування пільгами, визначеними статтею 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Учасники АТО/ООС мають право використовувати весь комплекс гарантій соціального і правового захисту, встановлених законодавством як для військовослужбовців.

Учасникам бойових дій згідно зі статтею 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надаються понад 20 різних видів пільг.

Після до законодавства 2018 року особи в статусі добровольця і отримують ті самі пільги, що й військовослужбовці.

Безпосереднє та непідготовлене зіткнення людей, що володіють «воєнізованою» психікою, з реаліями мирного життя може завдати їм глибоку психічну травму. Окремі з них виявляються нездатними самостійно повернутися в ритм і атмосферу мирного життя і потребують професійної психологічної допомоги

З метою виявлення основних проблем учасників АТО/ООС та їх сімей та дослідження основних чинників соціального виключення та відторгнення учасників бойових дій, нами було проведено стандартизоване інтерв'ю.

Респондентами виступили 20 учасників ООС (АТО), які погодились на опитування.

Основними проблемами, з якими зіткнулися учасники ООС(АТО) після повернення до мирного життя є:

- фінансові труднощі;
- відсутність власного житла;
- проблеми із власним здоров'ям;
- психологічні/психічні проблеми
- проблеми з порозумінням у сім'ї;
- відсутність кваліфікованої психологічної допомоги;
- проблеми зі здоров'ям близьких родичів.

На сьогодні у учасників ООС(АТО) та членів їх родин залишається задоволення таких невідкладних потреб, як:

- отримання безкоштовних медичних послуг;
- працевлаштування за освітою;
- працевлаштування за фактичними навичками;
- отримання освітніх послуг;
- психологічна адаптація / ресоціалізація;
- задоволення культурних / спортивних потреб.

Основні напрями, у яких опитані особи відчують виключення, це:

- інституціональне виключення, котре виявляється, перш за все, у небажанні учасників ООС(АТО) та членів їх родин покладатися на інститути держави у вирішенні щоденних проблем;
- соціальне відторгнення, що виявляється у опитаних, переважно, у неможливості отримати високовартісне лікування та зверхньому, байдужому ставленні соціуму до них;
- економічна депривація, котра обмежує участь респондентів у громадському житті суспільства, відпочинку, діяльності сім'ї, що часто викликає відчуття маргінальності та своєї незначної цінності для суспільства, що своєю чергою призводить до почуття сорому та пасивності;

- психологічна депривація, яка виявляється у відчаї, фрустрації, апатії військовослужбовців, що впливає на складання перекрученої, патологічної картина світу, формування агресивної, конфліктної поведінки.

Соціальне відторгнення та соціальне виключення учасників ООС (АТО) - це пряме порушення базових прав людини – на якісну освіту, на медичні послуги і добре здоров'я, на прийнятний рівень життя, на доступ до культурного надбання, на захист своїх інтересів і загалом на участь в економічному, соціальному, культурному, політичному житті – та ознакою низького рівня людського розвитку в країні. Наслідком може стати втрата (або відмова) від своєї соціальної мережі, скорочення соціальних контактів і нездатність жити відповідно

Стратегічним напрямом діяльності державних структур у сфері соціального відторгнення є робота у напрямі розвитку мережі організацій, що надають соціальні послуги, механізмів соціально-економічної залученості, а також надання ключових позицій управління ними неурядовим організаціям через запровадження механізму підтримки громадських ініціатив на місцевому рівні.

Достатньо гостро стоїть питання, щодо надання соціальних послуг учасникам бойових дій, зокрема послуг з психологічної підтримки, ресоціалізації, адаптації, що часто неможливі через брак компетентних фахівців. Саме тому є необхідність у розробці індивідуальних програм соціального обслуговування та виділення в системі вищої освіти напряму підготовки кадрів відповідної кваліфікації.

Війна на Сході України продовжується... Для полегшення адаптації військовослужбовців-учасників ООС (АТО) до процесів мирного життя необхідно запровадити відповідні програми соціальної інтеграції, професійної адаптації та психологічної реабілітації постраждалих учасників бойових дій.

Отже, результатом урядових дій щодо соціально-економічних трансформацій країни має стати подолання наявного соціального відторгнення учасників ООС (АТО) та впровадження механізмів зворотної дії таких як соціальна залученість. Ефективна реалізація політики соціального залучення можлива за умови тісної співпраці всіх складових суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с.
2. Блінов О. А. Види та напрямки психологічної допомоги психотравмованим військовослужбовцям // Вісник Національного університету оборони України. Зб–к наук. праць. Київ: НУОУ, 2014. Вип. 4 (41). - С. 168–173.
3. Дем'яненко Б. Антитерористична операція (АТО). [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ephsheir.phdpu.edu.ua:8081/xmlui/handle/8989898989/2131>- Назва з ерана
4. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
5. Еремина Т.И. Социально-психологическая адаптация граждан, принимавших участие в боевых действиях / Т.И. Еремина, Н.П. Крюков, Ю.Ю. Логинова. – Саратов: ПМУЙ, 2002. – 60 с.
6. Життя після АТО (все для наших захисників) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life-after-ato.com.ua/post/568> - Назва з екрана.
7. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» // Відомості Верховної Ради України, 2003. - № 25, ст. 180.
8. Закон України «Про внесення зміни до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ukrainepravo.com/law-making/bill_enacted_into_law/zakon-ukra-ni-pro-vnesennya-zm-ni-do-statt-11-zakonu-ukra-ni-pro-sots-alniy-pravoviy-zakhist-v-yuskov/?month=04&year=2019&bxajaxid=75bd08fab3f5b749718c8456faa79bcd – Назва з екрана.

9. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> -Назва з екрана.
10. Закон України «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців і членів їх сімей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>- Назва з екрана.
11. Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12> -Назва з екрана.
12. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>-Назва з екрана.
13. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> -Назва з екрана.
14. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> -Назва з екрана.
15. Закон України «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1603-15>- Назва з екрана.
16. Закон України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> -Назва з екрана.
17. Закон України «Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua> -Назва з екрана.
18. Захистити трудові права демобілізованих учасників АТО. - 27.11.2015 [Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://dsvv.gov.ua/aktualni->

- pytannya/zahystyty-trudovi-pravademobilizovanyh-uchasnykiv-ato.html - Назва з екрана.
19. Інформація щодо надання статусу учасника бойових дій [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://dsvv.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/informatsiya-schodo-nadannya-statusu-uchasnyka-bojovyh-dij.html> - Назва з екрана.
20. Котляренко Лідія Теодорівна, Котляренко Олександр Петрович. Недоліки правотворчості соціального захисту військовослужбовців – учасників бойових дій // Адміністративне право і процес. – № 4(18). – 2016, стор. 87.
21. «Кто такой участник боевых действий АТО и какие у него льготы?» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.pravoconsult.com.ua/kto-takoj-uchastnik-boevyh-dejstvij-ato-i-kakie-u-nego-lgoty/> - Назва з екрана.
22. Ліхоносова Г. С. Соціальне відторгнення: напрями прояву в Україні / Ліхоносова Г. С. // Часопис економічних реформ. – 2012. – № 3(7). – С. 124-130.
23. Макарова О.В. Соціальне відторгнення в Україні: специфіка проявів та методика оцінювання // Соціально-економічні та демографічні наслідки системної кризи в Україні та шляхи їх подолання, 2011. - С.57-68.
24. Маковська О. В. Адміністративний режим антитерористичної операції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. — Запоріжжя: Держ. ВНЗ «Запорізь. нац. ун-т» М-ва освіти і науки України, 2016. — 16 с.
25. Маляренко Т. А. Інституціональне виключення громадян як фактор небезпеки і ризику / Маляренко Т. А., Олійник А. М. – International Association for Institutional Studies. EAN MONNET Working Paper No. 2011/56 - Назва з екрана.
26. Національна доповідь: людський розвиток 2011 р. «Україна: на шляху до соціального залучення» / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: ПРООН в

- Україні, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. – 124 с.
27. Операція об'єднаних сил: що це таке та чим відрізняється від АТО [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/society/operatsiia-obyednanykh-syl-shcho-tse-take-ta-chym-vidrizniayetsia-vid-ato/> - Назва з екрана.
28. Правова допомога учасникам АТО (інфографіка) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://tverezo.info/post/55347> - Назва з екрана.
29. «Перехідні положення» Податкового кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** - Назва з екрана.
30. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=62600 – Назва з екрану
31. Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції: проект постанови Кабінету Міністрів України. – 2016. – 11 березня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsvv.gov.ua/zvyazky-z-hromadskistyuu/hromadske-obhovorennya/zaprosहुjemodo-obhovorennya-5.html> - Назва з екрана.
32. Постанова КМУ від 31.03.15р. № 200 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2015-%D0%BF> - Назва з екрана.
33. Постанова КМУ від 31.03.15р. № 221 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2015-%D0%BF> - Назва з екрана.
34. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання грошового забезпечення військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період» від 09.04.2014 №

- 111 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2014-%D0%BF>-Назва з екрана.
- 35.Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2000 № 829 «Про грошове забезпечення військовослужбовців» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2000-%D0%BF>-Назва з екрана.
- 36.Постанова КМУ «Про встановлення щомісячної державної адресної допомоги до пенсії інвалідам війни та учасникам бойових дій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/243563814>-Назва з екрана.
- 37.Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції: Постанова КМУ від 31 березня 2015 р. № 221// Офіційний вісник України, 2015. - № 33. - Ст. 20.
38. Програма діяльності Уряду в сфері соціальної політики на 2015 рік [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=169688&cat_id=10717-Назва з екрана.
- 39.Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції: Постанова КМУ від 31 березня 2015 р. № 221. Офіційний вісник України. 2015. № 33. Ст. 20.
- 40.Решетников М.М. Адаптация и реадaptация как социально-психологическая проблема / М.М. Решетников, С.В. Чермянин, В.А. Корзунин // Философские науки. – 2005. – № 10. – С. 31–44.
- 41.Савельев Ю.Б. Соціальне включення та ексклюзія як форми взаємодії в суспільстві: евристичний потенціал соціологічних концепцій // Український соціум. 2015. № 4(55) – С. 61-69.

- 42.Сергій Тихолаз.Соціальні гарантії для учасників АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tomrda.gov.ua/news/socialni-garantii-dlya-uchasnikiv-ato>-Назва з екрана.
- 43.Соціальні гарантії – їх суть та призначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.megos.org.ua/finansy.9.20.html>-Назва з екрана.
- 44.Соціальний захист учасників АТО (консультація) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rozvitok.org/socialniy-zakhist-uchasnikiv-ato-kons/>-Назва з екрана.
- 45.Соціальний захист учасників АТО та їх сімей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kulykivska-gromada.gov.ua/socialnij-zahist-uchasnikiv-ato-ta-ih-smiej-1523426758/>-Назва з екрана.
- 46.Соціальні гарантії учасникам АТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/ministry/aktualno/do-uvagi-ijskovosluzhbovcziv/coczialni-garantii-uchasnikam-ato.html>- Назва з екрана.
- 47.Соціальне виключення в сучасній Україні: спроба оцінки (Н. В. Толстих) // Український соціум. - 2003. - № 1 (2). - С.81-85.
- 48.Сторожук Н. А., Мась Н. М., Покотило В. В. Сучасний стан системи психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2016. - № 1. -С. 34–38.
- 49.Сьогодні на Донбасі стартує операція Об'єднаних сил Цензор. НЕТ. 30.04.2018. [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://ua.censor.net.ua/news/3063937/sogodni_na_donbasi_startuye_operatsiya_obuednanyh_syl- Назва з екрана.
- 50.Тополь О. В. Соціально–психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 124. - С. 230–233.

51. Указ Президента України № 480/2014 «Про заохочення військовослужбовців - учасників антитерористичної операції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/4802014-17258>- Назва з екрана.
52. Україна: на шляху до соціального залучення. Національна доповідь про людський розвиток/ Елла Лібанова, Юрій Левенець, Олена Макарова та ін. – 2011. – 124 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток 1

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Таромосевичо Ана Валеріївна
учасник(и) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна добросесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету,
 - принципів та правил академічної добросесності:
 - нульової толерантності до академічного шахрайства;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного шахрайства за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного шахрайства в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного шахрайства;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використовуючи методи досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання посилань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незалежно від її статі, віку, матеріального стану, соціального становища, расової належності, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службовий і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підробляти документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символи університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
 - не надавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної добросесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної добросесності.

04.03.20 (дата) Ана Таромосевичо (ім'я, прізвище)

Додаток Б**Питання для проведення структурованого інтерв'ю**

Доброго дня, шановний учаснику опитування!

Ми проводимо дослідження серед учасників АТО/ООС, з метою:

- 1) виявлення основних проблем та потреб учасників бойових дій та їх сімей;
- 2) виокремлення чинників попередження соціального виключення учасників АТО/ООС/).

Запрошуємо Вас узяти участь у дослідженні. Вся інформація, надана Вами, є конфіденційною та буде представлена виключно в узагальненому вигляді.

Форма проведення дослідження – структуроване інтерв'ю.

Дякуємо Вам за участь!

Інформація про респондента

(Будь ласка, переконайтеся, що ця секція заповнена повністю)

1. Ваша стать:

- Чоловіча
- Жіноча

2. Ваш вік: _____ повних років**3. Ваш статус:**

- військовослужбовець за контрактом
- демобілізований військовослужбовець за контрактом
- військовослужбовець, який проходив службу за мобілізацією
- доброволець

1. Чи оформлено (підтверджено) Вам статус учасника бойових дій?

2. З якими труднощами Ви зіткнулися після АТО/ООС?

- Фінансові труднощі
- Відсутність власного житла
- Порухення прав на соціальні гарантії (невиплата "бойових" за перебування на передовій, ненадання передбачених законодавством пільг
- Проблеми із власним здоров'ям (середо-судинна система, опорно-руховий апарат, органи зору та слуху, онкологія тощо)
- Проблеми з працевлаштуванням
- Труднощі з відкриттям власної справи
- Проблеми з порозумінням у сім'ї
- Психологічні/психічні проблеми (роздратування, порушення сну, галюцинації, депресія)
- Проблеми зі здоров'ям близьких родичів
- Відсутність кваліфікованої психологічної допомоги
- Проблеми у спілкуванні/розумінні/прийнятті з друзями, з колегами тощо
- Інше (вказати) _____

3. Які Ваші проблемні питання вже вирішено?

- житло
- працевлаштування
- навчання
- здоров'я
- пенсійне забезпечення
- культурні /спортивні потреби
- психологічна адаптація
- інше (вказати)

4. Чи виплачено компенсацію у зв'язку із отриманням травми, поранення, контузії, каліцтва (у разі наявності)?

5. Чи використовували Ви своє право на безкоштовне санаторно-курортне лікування та реабілітацію?

6. Чи отримали у повному обсязі грошове забезпечення та виплати при звільненні у запаса (відставку)?

7. Чи отримали Ви земельну ділянку під забудову, ведення підсобного господарства та іншої діяльності згідно законодавства?

8. Чи є у Вас проблеми у забезпеченні житлом, з працевлаштуванням або поновленням за місцем праці до призову?

9. Чи бажаєте Ви здобути освіту (вищу, середньоспеціальну) або пройти курси перекваліфікації?

10. Питання медичної та психологічної допомоги, які на Вашу думку залишилися не вирішеними для Вас:

11. Інші проблемні питання (влаштування дитини в дитячий садок, школу, ВУЗ; переїзд та інше) _____
-
12. Чи повернулися б Ви до лав ЗСУ (на яких умовах)

13. У чому на сьогодні є невідкладні потреби?

- працевлаштування за освітою
- працевлаштування за фактичними навичками
- підтримка самозайнятості (власна справа)
- влаштування у дошкільний навчальний заклад
- отримання освітніх послуг (додаткових знань)
- отримання безкоштовних медичних послуг
- задоволення культурних / спортивних потреб
- психологічна адаптація / ресоціалізація
- інші проблемні питання (вказати)

14. Чи задоволені Ви роботою державних установ (закладів), до яких зверталися?

- так
- частково (чому?)

- ні (чому?)

Щиро дякуємо Вам за виділений час!